

Németh György (1956) egyetemi tanár, az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszékének vezetője és a Debreceni Egyetem oktatója. Huszonnégy önálló kötete, több mint száz tanulmánya és számos cikke jelent meg magyarul, németül, angolul, franciául és románul.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Hulladémon, ne légy engedetlen!
(2009/3–4).

Az elgázolt malac Állati sírfeliratok

Németh György

Az állatokról szóló irodalmi sírfeliratok megoszlása gyökeresen különbözik a feliratokon fennmaradtakétól. 38 görög és latin irodalmi epitaphiont ismerünk, amelyek közül 5 szól kutyáról, 5 *tettix*ről (kabóca vagy tücsök), 5 *akris*ről (sáska vagy szöcske) és 4 delfinről, míg lovakról csak 3.¹ Előfordul még 2 nyúl és 2 papagáj, de malacból csupán 1, a Kr. u. 4. századi *Testamentum porcelli* végén található prózai, komikus sírfelirat.² A további állatokat csak egy-egy szöveg örökíti meg, közöttük van kakas, szirti fogoly, szajkó, szúnyog, oroszlán, hangya, fecske, öz, szarvastehén, méh és végül veréb (vagy valami egészen más, hiszen Catullus verséről van szó, amelyben Lesbia gyászolja a kis lényt, aki addig az ölében ugrált).³ Idézzük itt fel a Kr. e. 225 körül alkotott krétai Tymnés sírepirammáját, amely egy kis ölebről szól (AP 7, 211):

*Máltai fűrge kutyát föld e síron a kő, Eumélos
hű őrző társát, mondja a sírfelirat.
Taurosnek hívták, míg élt. Most már ugatását
elvitték tőlünk éjjeli, néma utak.*

A kőfeliratok képe egészen mást mutat: 11 kutyát, 5 lovat és 1 ureuskígyót⁴ gyászolnak gazdáik, illetve 1 malacot, ha a közlekedési baleset áldozata valóban egy állatka volt. Az epitaphionok időbeli eloszlása is arra figyelmeztet, hogy két hasonló, de fennmaradt anyagában mégis eltérő jelenségről beszélhetünk. Az irodalmi epitaphionok a Kr. e. 4–3. században a legbőségebbek (17-et ismerünk ebből az időszakból), a Kr. e. 1. században 8, időszámításunk kezdete körül 9, az első században 4, majd hosszú szünet után a 4. században 2 tűnik fel, közöttük a már említett, komolyan semmiképpen sem vehető *Testamentum porcelli*. A kőfeliratok viszont egy (az ureuskígyó) kivételével a Kr. u. 2–3. századra datálhatók, vagyis arra az időszakra, amelyből ilyen tárgyú irodalmi forrás nem maradt fenn.⁵

Mindebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy az irodalmi epitaphionok ritkán szólnak valódi háziállatok elvesztése fölötti fájdalomról, inkább egyfajta bukolikus írói játék, vagy komikus paródia eredményei, amelybe belefér egy kabóca, egy delfin, vagy akár egy malac elsiratása is. A kőfeliratok viszont – az ureuskígyót és a malacot leszámítva – éppen azokról az állatokról szólnak, amelyek iránt gazdáik a legtöbb szeretetet táplálhatták, vadászkutyákról és ölebekről, valamint háttas- és versenylovakról. A kőfeliratokat tehát általában név szerint megemlégett és valóban szeretett állatoknak állították azok a vagyonos emberek (többek közt császárok), akik ezt is megengedheték maguknak. Álljon erre itt két példa. Az egyik, az 1777-ben, a római Circus Maximus közelében, az Aventinus lankáján talált görög nyelvű, Kr. u. 2. századi felelgetős verses felirat így szól (IG XIV 1603):

*– Kit jelöl itt ez a márvány sírkő? – Gyors lovat. – És hogy
szólt neve? – Euthydikos. – Híre? – A sok diadal.
– Hányszor nyert? – Sokszor. – Lovasát is mondd, ha lehetne!
– Császár ült hátán. – Mekkora, isteni kegy!*

Zénón kutyájának sírverse, jambikus változat

*E sír kölyök kutyának hamvait fedi.
Taurón a gyilkosok tanult úzóje volt.
Mikor vadkannal állt ki harcra ő,
a kan pofájából szörnyű agyar meredt.
Szügyet hasít, amit fehér hab elborít,
a vad hátán a másik ejt most két sebet,
s borzas szügyét fogával megragadja ő,
a földre rántja, és a dűvadat Hadés
lakába küldi: mert az ind eb már ilyen.
Megmenti társát, azt, kivel vadászni ment,
Zénónt, ki könnyü porba elhantolta őt.*

Apollónios emberének, Zénónnak

Az Euthydikos nevű versenylő feltehetőleg a lószertető Commodus (180–196) császáré lehetett, mivel a betűformák a 2. század végére utalnak, így az ugyancsak lóbolond Caligula és Nero kizárható a lehetséges tulajdonosok közül.⁶ Az nem valószínű, hogy Commodus a versenyen hajtotta volna Euthydikost, de ültetett a hátán, ezért ragyogta be a lovat a félistenekénél is nagyobb dicsőség.

Még közelebbi kapcsolatban állt Hadrianus hűséges vadászlovával, Borysthennéssel. Rasparaganustól, a roxolánok királyától kapta ajándékba 118-ban az állatot, amelynek nyergében vaddisznóra vadászott Pannoniában. A ló – feltehetőleg a császár által fogalmazott – sírverse Aptában, Gallia Narbonensisben került elő.⁷

De a padovai Via Oberdan ásátásán 1927-ben előkerült sírkő tanúsága szerint az Aegyptus nevű első hámos ló is megérdemelt egy domborművet, ha sírvers helyett csak három szó őrizte is meg emlékét: *Aegypto introiugo primo*.⁸

A lovakon kívül a kutyák számítottak vadászatban, pásztorkodásban és házőrzésben az ember leghűségesebb társainak. A Taurón nevű ind eb például egy vadkanvadászat során, saját életét feláldozva megmentette gazdáját, Zénónt. A hálás Zénón nemcsak eltemette az állatot, hanem sírepigrammát is rendelt sírkövére. A vers két változatát őrizte meg egy philadelphiai papirusz:⁹

*Indusi Taurón sírja ez itt, ő fekszik alatta.
Gyilkosa még azelőtt látta sötét Aidést,
mint ő. Vaddisznó volt, vagy kalydóni vadállat
sarja, a dús legelőn, arsinoéi mezőn
nőtt fenevaddá. Sűrű sörte borítja nyakát és
habzik a szája, amint áll a bozót peremén.
Látva a harci kutyát tüstént feltépi a mellét,
s bár nem akarja, nyakát földre lehajtja legott.
Mert hogy az eb belemart ugyanakkor a sörte közébe,
s míg Aidéshez jut, fogta szorítva nyakát.
Így mentette meg ő a vadász Zénónt, az ügytelent,
s ő, hálája jelét, neki emelte e sírt.*

1. kép. A malac sírfelirata. Edessai sírsztélé (Kr. u. 2-3. század)

A sok hőstettet vagy kedves emléket őrző felirat közé azonban 1969-ben befurakodott egy zavarba ejtő emlékmű, egy domborműves kőtábla a Kr. u. 2-3. századból, amely egy malacnak (*choiros*) állított emléket (1. kép).¹⁰ A követ Edessában találták, és értelmezéséről azonnal heves vita robbant ki. Homlokegyenest eltérő vélemények fogalmazódtak meg a szöveg, illetve a dombormű jelentéséről. Nézzük meg először, mit látnunk a domborművön! Egy négy öszvér vagy számár által húzott négykerekű, nyitott szekér halad jobbra, a szekéren csuklyás köpenybe (*cucullus*) öltözött férfi ül, mögötte egy ponyvával letakart, nagyméretű ampóra.¹¹ Az öszvérek előtt jobb felé malac halad, fölötte négy patás láb emelkedik. A szekér kerekei alatt sörényes malac hever mellső lábait maga alá húzva.

A hét versorból álló felirat metrikailag és poétikailag nem tökéletes. Az 5. sor egy lábbal rövidebb, a 7. viszont hosszabb. Ezt a fordításban nem érzékeltem, mivel nyilvánvalóan nem szándékosan törekedett a költő ezekre az anomáliákra:

*Itt fekszem, négylábu malac, fiatal, szeretett lény.
Dalmatiét elhagytam, ajándékként odaadtak.
Dyrrhachiont megjárva a vágy visz Apolloniába,
átkelvén gyalog és egyedül, fűgén a vidéken,
míg a kerék kényszerrel a fényt elorozta előlem:
vágva, hogy Émathiét lássam, s a szekéren a phallost.
Így most itt fekszem, s a halálnak adóm befizettem.*

A formai jegyekhez tartozik, hogy a szerző – két durva verstani hibájától eltekintve – rendelkezett irodalmi ismeretekkel. Az utolsó sor két metrikailag zavaró első két szavát (ἐνθάδε νῦν) leszámítva azonos egy Preimos (Primus) nevű művész halálára írt Kr. u. 2. századi athéni sírvers második, egyben utolsó sorával.¹² Ez semmiképpen sem lehet véletlen, hiszen látszik, hogy a hozott anyag beillesztése nem sikerült zökkenőmentesen. A szöveg első kiadója, Phótiós Petsas valójában kevésbé foglalkozott a verssel, illetve a domborművel.¹³ Őt az érdekelte, hogy a 3. és a 6. sor két helyneve, Apollónia és Émathié, valamint a felirat lelőhelye, Edessa, tökéletesen kirajzolja a via Egnatia nyomvonalát az Adriától majdnem az Égei-tengerig. Itt haladt végig a domborművön ábrázolt malac. Míg Apollónia és Edessa régészetiileg is feltárt város, Émathié egy kis makedón terület az Axios és a Haliakmón folyók között.

Az értelmezés kulcseleme az, hogy a *choiros*ban malacot, vagy egy *choiros* nevű embert, rabszolgát, esetleg szolgálgyereket látunk-e. Petsas rövid publikációja után váratlan heves-ségű vita tört ki a lap hasábjain. Stephanos Koumanoudis fiatal rabszolgát lát *choiros*ban, aki gyermekkorában négykézláb közlekedett, ezért alkalmazza rá a vers a *tetrapus* (négylábú) kifejezést.¹⁴ Kérdés persze, hogy négykézláb át tud-e kelni egy kisgyermek egész Észak-Hellason. Ha pedig már nem ilyen kisgyermekről van szó, miért használja a vers a „négylábú” kifejezést? Charalambos Makaronas szerint egy felszabadított rabszolgáról van szó (a felszabadításra utal a *dórea*, „ajándékok” kifejezés), aki igen kis termetű, mindössze 4 láb magas volt (kb. 130 cm), vagyis szokatlan módon erre utalna a *tetrapus*.¹⁵ A kocsis nem más, mint *choiros*, a malacok ábrázolása pedig szójáték az egykori szolga nevével. Azt homály fedi, hogy egy szójátékhoz miért kell két malac, amelyek közül ráadásul az egyik döglött. A thérai Akrotirít kiásó neves régész, Spyridon Marinatos még fantasztikusabb elmélettel állt elő: *choiros* egy vándorló életmódú férfiú (vagy csavargó) volt, aki szert tett egy szekérré, a négylábú (*tetrapus*) kifejezés ezért a négy kerekre utal (!), a kocsis tehát maga *choiros*.¹⁶ Sajnos azonban szekerével együtt baleset érte. Azzal mindenesetre adós maradt Marinatos professzor, hogyan eshet be egy kocsis a bakról, vagy egy egész szekér a kerekek alá. Markellos Mitsos az elgázolt malacban malacot lát, de a kocsi előtt haladó állatban kutyát vagy valamiféle cirkuszi mutatványnál használatos vadállatot.¹⁷ *choiros* semmiképp sem lehet rabszolga, mivel a *pasi philos* (mindenki által kedvelt) kifejezés szerinte nem vonatkozhat egy rabszolgára. Georges Daux kiváló tanulmányában¹⁸ malacot lát *choiros*ban és a dombormű mindkét malacábrázolásában (amely a baleset előtt és a baleset után ábrázolja az állatkát). Szerinte a kocsis vitte magával a dalmatiai malacot, de a cél elérése előtt, sajnos, a kis állat a kerekek alá esett. A kocsis kedves társának emelte ezt az emléket. Michela Nocita ennek ellenére újfent fiatal rabszolgát lát *choiros*ban, és a verset mint az utazást említő sírepigrammák egyikét tárgyalja.¹⁹ A phallosszekeret phallosszekérként értelmezi, de ezt nem tartja kommentálásra méltó fordulatnak.

A *choiros* név alaposabb vizsgálatát eddig még senki sem végezte el. Még Georges Daux, a felirat legelmélyültebb vizsgálója is beéri annyival, hogy „számos példa van arra, hogy emberek állatok nevét, pl. a malacét viselik.”²⁰ Kérdés persze, hogy ez önmagában bizonyít-e valamit, vagy sem, de mint-hogy rendelkezésünkre áll a mindeneddig legnagyobb görög

névgyűjtemény, *A Lexicon of Greek Personal Names* négy kötete, könnyedén megállapíthatjuk nemcsak azt, hogy mit jelent pontosan a „számos”, hanem azt is, hogy időben mikor jelentkeztek a *choiros* nevet viselő férfiak.²¹ Az eredmény meglepő. Mindössze tíz *choirost* ismerünk, közülük kettőt a Kr. e. 6. századból, kettőt az 5., ötöt a 4. és egyet a 3. századból.²² Utána egyet sem, vagyis az utolsó ismert *choiros* és az edessai felirat között minimum négyszáz év tátong. Még különösebb, hogy a legelső *choiros* egy Kr. e. 520 körül keletkezett athéni feketealakos vázán szerepel egy „*kalos*”-felirat részeként. Ezeknek a feliratoknak a címzettjei „kiváló” arisztokrata ifjak voltak, és semmiképpen sem rabszolgák. Nem tudjuk, vajon ez az első *choiros* csak becenév volt-e, de mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a *choiros* semmiképpen sem volt kizárólag rabszolgák által viselt név, és különösen nem a Kr. u. 2–3. században. Vagyis a névtani vizsgálat semmiképpen sem támasztja alá ezt az értelmezést, még ha nem is cáfolja azt.

Mint láttuk, ikonográfiaileg is megkérdőjelezték a képen látható két állat értelmezését. M. Mitsos a kocsit húzó öszvérek (a SEG szerint lovak!) lába alatt álló állatot kutyának nézi, igaz, nem tér ki arra, mi lenne a célja egy kutya ábrázolásának ezen a domborművön.²³ A jobbra néző állatnak orra valóban túl hosszú és keskeny, ha a mai házi disznókéval vetjük össze, termete is karcsúbb, lábai pedig hosszabbak. De miért is vetnénk össze egy Kr. u. 2–3. századi malacot a mai disznókkal? Ha az ókori ábrázolásokat nézzük, kiderül, hogy a malacok, illetve házi sertések jóval kevésbé kedvelt motívumot jelentettek, mint teszem azt a kalydóni vadkanvadászat. De azért így sem maradunk hasznosítható példák nélkül. Egy Kr. e. 5. századi boiótiai terrakotta szobrocška házi disznót ábrázol, kerek lepénnyel a szájában.²⁴ Ugyanúgy megfigyelhetjük rajta a viszonylag karcsú testet, a hosszú lábakat és a hosszú, keskeny orrot, mint a domborművön. Kr. e. 380 körül keletkezett az az apuliai harangkratér, amelyen Apollón tisztítja meg egy malac vérével a szentélyébe menekült Orestést (2. kép).²⁵ A karcsú

2. kép. Orestés és az áldozati malac egy vörösalakos vázán (Kr. e. 380 k.)

3. kép. Disznó ábrázolása Vespasianus érméjén

kismalac orra megfelel a domborművön láthatónak. Időben a legközelebb Vespasianus érmei állnak az edessai domborműhöz. Ezek a vereteken az *Aeneis*ben is megénekelte kocát láthatjuk malacaival (3. kép).²⁶ Ábrázolásuk tökéletesen illeszkedik az edessai kőfaragvány ikonográfiájához. A két edessai malac nyakán megegyezik a sörte ábrázolása, ami egy kutya esetén meglehetősen szokatlan lenne. Mindennek alapján kijelenthetjük, hogy a dombormű malacot ábrázol, méghozzá ugyanazt az állatot élettörténetének két fázisában: a kocsí előtt szaladó még élt, a kerekek alatt fekvő viszont már elpusztult.

Az utolsó tisztázandó kérdést a hatodik sor értelmezése jelenti, amelyből megtudjuk, hogy a malac vágyódott megpillantani Émathiét és a phallos szekerét (*phalloio de harma*). Louis Robert szerint egy émathiébeli helynévről lehet szó (Phallu Harma), ami ellen az szól, hogy ilyen helység létezését más forrás nem erősíti meg.²⁷ Amúgy is némi magyarázatra szorulna egy ilyesfajta helynév. Sokkal valószínűbb Georges Daux véleménye, amely az adott szekérben olyan „szertartás” ábrázolását látja, amelyet „szekéren történő phallophoria”, vagyis phalloszordozás határozott meg. Ezt ő olyan helyi ceremóniának tartja, amiről semmi továbbit nem tudunk. Az émathiéi phallosszekérről valóban nem tudunk, már csak azért sem, mert Émathié, mint láttuk, nem egy város, hanem egy vidék. Ugyanakkor a phalloszordozás évente gyakorolt, közismert ünnep volt. Nem véletlen, hogy amikor az athéniak a Breába küldött telepeseiknek előírták, hogy melyik athéni ünnepre milyen hozzájárulást kell küldeniük, kijelentették: „A nagy Pa-

nathénaia-ünnepre küldjenek egy ökröt és egy teljes fegyverzetet, a Dionysióra pedig egy phalloszt.”²⁸ A phalloszordozást és a phallosok kultikus tárgyként való alkalmazását számos vázafestmény is megőrökíti. A breai felirat Kr. e. 445-ben keletkezett. Bár Brea pontos helyét nem ismerjük, annyiban minden kutató megegyezik, hogy valahol Thrákiában feküdt. Ha netán korábban északon ismeretlen lett volna a phallophoria az ünnepségeken (amit kétlek), az athéni befolyásnak még így is mintegy hatszáz év állt rendelkezésére azt akár Émathiében is elterjeszteni. A kérdés számomra inkább az, hogy miért is akarta egy malac olyan szenvedélyesen látni a phallophoriát, hogy azért 280 stadion távolságot megtegyen, közben saját életét is kockára téve? És persze az is, hogy ezt a vágyát miképpen közzölte a vers szerzőjével? Talán inkább csak a szerző szerette volna pontosítani a közismert szokással Émathiének egy bizonyos vidékét az olvasók számára, függetlenül attól, hogy a malacka mire vágyott. Sokkal ironikusabb a vers hangvétele, ha feltételezzük, hogy a gyilkos kerekek éppen az annyira látni vágyott phallosszekérhez tartoztak, ez ellen viszont az szól, hogy a malacka a vers szerint nem érte el célját. Edessa, legalábbis Ptolemaios szerint, nem Émathié része volt (III. 12. 36).²⁹

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a vers egy világutazó malacról szólt, akinek az életét egy közlekedési baleset oltotta ki. Nyilván nem teljesen egyedül, de a saját lábán tette meg a jelentős távolságot Dyrachion (a mai Albánia) és Edessa között. Ennyiben rokon a feliratunk a hős kutyák és lovak sírepigrammáival: nagyon nagy teljesítmény egy malactól 280 stadiont végigszaladni. Ráadásul gazdája nagyon szerette a malacot (éppúgy, amint a szintén nem túl hősiés ölebeket is szerették), legalább annyira, hogy tragikus végének emléket állítson. Végezetül pedig a képmező két malacábrázolása nyilvánvalóan a vidáman futkározó állatkát, illetve a baleset után holtan maradt házikedvencet jeleníti meg. A korábbi értelmezők számára zavaró volt, hogy miért is szeretne valaki egy malacot ilyen mértékten. Ha azonban az edessai verset a valódi állati sírepigrammákkal vetjük össze, amelyekben például ölebeket siratnak el, nem lehet kérdéses, hogy ezt a kis állatot gazdája valóban nagyon szerette. Nem az ironia, legfeljebb a gyakorlatlan verselés és az ügyetlen faragás tükröződik a kismalac síremlékén, ezért, és előítéleteink folytán tűnhet számunkra humorosnak.

Jegyzetek

- 1 A kérdés mindmáig alapvető monográfiája Herrlinger 1930. Herrlinger adatait kiegészítettem az azóta előkerült feliratokkal.
- 2 *Malacka végrendelete. Testamentum porcelli*. Fordította Fehér Bence (Kirké Kétnyelvű Klasszikusok 2), Budapest, 2000, 4: „Varatskos Rőfőghy György (M. Grunnius Corcotta) malacka, élt 999 ½ évet, ha pediglen még egy felet élt volna, betöltötte volna az ezrediket.”
- 3 Catullus III. *A passer* (veréb) erotikus értelmezéséről könyvtárnyi szakirodalom szól.
- 4 Ez mindenképpen kivételes sírvers. Szokatlanul hosszú, 12 soros, és a sírkő mérete is jelentős. Keletkezési ideje is eltér a többi állati sírfelirattól. Ennek az a magyarázata, hogy az ureuskigyó szent állat volt Egyiptomban, és ezt a kigyót valaki agyonverte Memphisben. Így a helyi közösség az istenséget akarta kiengesztelni ezzel a fényűző emlékművel, miközben a gyilkost halállal fenyegeti, és azzal az átokkal, hogy saját szemével fogja látni utódai pusztulását. Vö. Peek 1960, Nr. 473.
- 5 Cairon 2009 nem kevesebb mint 101 görög anyaországi sírepigrammát elemez, és közülük egy sem szól állatokról.
- 6 Guarducci 1987, 416.
- 7 CIL XII 1122. Magyar fordítása, Fehér Bence munkája, a *Fontes Pannoniae Antiquae* II. kötetében olvasható, Budapest, 2003, 103.
- 8 *Introitus* = hámos, igás ló. Vö. AE 1932, 00064, vö. Ghedini 1980, 134.
- 9 P. Cair. Zen. IV 59532 (Philadelphia, Kr. e. 256–246). A másik, jambikus változatot lásd a margón.
- 10 SEG 25, 1971, 711: Edessa, Kr. u. 2-3. század.
- 11 Nocita 1999, 809.
- 12 IG II/III² 12 514; Peek 1955, Nr. 370; Peek 1960, Nr. 244: κείμαι, τῷ θανάτῳ μηκέτ’ ὀφειλόμενος.
- 13 *Athens Annals of Archaeology (AAA)* 2 (1969) 189–191.
- 14 „Eis epigramma ex Edessés”: *AAA* 2 (1969) 422–423.

- 15 „Paratéréseis eis epigramma ex Edessés”: *AAA* 2 (1969) 424–429.
- 16 „Peri tous choiros tés Edessés”: *AAA* 3 (1970) 80–86.
- 17 „Choiros é choiros?”: *AAA* 3 (1970) 92.
- 18 Daux 1970.
- 19 Nocita 1999, 809. Nocita nem ismeri Daux tanulmányát. Köszönöm Kató Péternek, hogy felhívta figyelmemet Nocita cikkére.
- 20 Daux 1970, 613.
- 21 *A Lexicon of Greek Personal Names*. I–IV., Oxford, 1987–2005. Valójában öt kötetről van szó, mivel a III. A és III. B két teljes kötet anyagát teszi ki.
- 22 Valójában akad még két váza Choiros említésével a Kr. e. 5. század utolsó negyedéből, de ezek a Choirosok nem valódi emberek, hanem egy-egy mitologikus jelenetben Dionysos kísérői, vö. Henry R. Immerwahr interneten hozzáférhető corpusában (*A Corpus of Attic Vase Inscriptions*) 5416 (Nápoly 2369), illetve 7572 (Syrakusai 30, 747); mindkét váza vörösalakos harangkratér.
- 23 *AAA* 3 (1970) 92.
- 24 Cambridge, Fitzwilliam Museum, GR. 34.1984. Kr. e. 5. század kezdete. Vassilika 1998, 50–51.
- 25 Párizs, Louvre, Cp 710. Denoyelle 1994, 168–169.
- 26 Vergilius, *Aeneis* VIII. 81–83. Az érmekhez vö. RIC 982 = RIC [1962] 109 és RIC 983; RIC [1962] 109.
- 27 *Bulletin Épigraphique* 6 (1970) 363.
- 28 IG I³ 46 = ML 49 = Tod 44. Az athéni Erechtheionban talált márvány stélé két töredékét ma az athéni Epigraphiai Múzeumban őrzik.
- 29 Polybios (XXIII. 10) Émathiét Paioniával azonosítja.

Irodalom

- Cairon 2009: Cairon, Élodie, *Les épitaphes métriques Hellénistiques du Péloponnèse à la Thessalie*, Budapest–Debrecen, 2009.
- Daux 1970: Daux, Georges, „Notes de lecture”: *Bulletin de correspondance hellénique* 94 (1970) 595–623.
- Denoyelle 1994: Denoyelle, Martine, *Chefs-d’oeuvre de la céramique grecque dans les collections du Louvre*, Paris, 1994.
- Ghedini 1980: Ghedini, Francesca, *Sculture Greche e Romane del Museo Civico di Padova*, Roma, 1980.
- Guarducci 1987: Guarducci, Margherita, *L’epigrafia greca dalle origini al tardo impero*, Roma, 1987.
- Herrlinger 1930: Herrlinger, Gerhard, *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung*, Stuttgart, 1930.
- Nocita 1999: Nocita, Michela, „Il tema del viaggio negli epigrammi funerari greci”: *XI. Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina, Atti I.*, Roma, 1999.
- Peek 1955: Peek, Werner, *Griechische Vers-Inschriften*. Band I. *Grab-Epigramme*, Berlin, 1955.
- Peek 1960: Peek, Werner, *Griechische Grabgedichte*, Berlin, 1960.
- SEG: *Supplementum Epigraphicum Graecum*.
- Vassilika 1998: Vassilika, Eleni, *Greek and Roman Art*, Cambridge, 1998.